
Listy do redakcji

Kiedy Jan Józef Lipski napisał *Dwie ojczyzny, dwa patriotyzmy?*

Adam Poprawa

TEKSTY DRUGIE 2021, NR 5, S. 357–359

DOI: 10.18318/td.2021.5.21 | ORCID: 0000-0003-4415-037X

W „Tekstach Drugich” (2021, nr 3) ukazał się zestaw publikacji odnoszących się do słynnego eseju Jana Józefa Lipskiego, przy czym założeniem redakcji, jak rozumiem, było przyjrzenie się *Dwóm ojczyznom, dwóm patriotyzmom* z wyraźnie zaznaczonej perspektywy współczesnej, także politycznej, podkreślającej nośne dzisiaj tematy i problemy. Nie chcę teraz dyskutować z autorami, byłoby to zresztą niewykonalne w krótkim liście do redakcji. Idzie mi natomiast o jeden fakt, zgoła niemarginalny.

Kiedy zatem powstał tekst Lipskiego? Przedrukowując tę pracę w *Pismach politycznych*, Łukasz Garbał opatrzył ją datą 1981, uzasadniając ją w przypisie: „Esej Jana Józefa Lipskiego powstał najprawdopodobniej na początku 1981 roku; pod koniec 1980 roku powstało Zjednoczenie Patriotyczne «Grunwald», łączące idee komunistyczne i nacjonalistyczne”. Następuje opis wczesnych działań osławionej organizacji, po czym edytor konkluduje: „Być może esej Jana Józefa Lipskiego powstał pod wpływem

Adam Poprawa –

dr hab., filolog, krytyk literacki i muzyczny, edytor, prozaik.

W ostatnich latach wydał tom prozatorski *Kobylka apokalipsy* (2014), zbiór *Szykista. Felietony po kulturze* (2020). Opracował odcenzurowaną edycję *Pamiętnika z powstania warszawskiego Białoszewskiego* (2014), nowe wydanie *Języka poetyckiego Mirona Białoszewskiego Barańczaka* (2016) i zbiór tekstów tego autora o kulturze masowej *Odbiorca ubezwłasnowolniony* (2017). Przetłumaczył *Epifanie Joyce’a* (2016). Píše książkę o Białoszewskim dziennikarzu. Pracuje w Instytucie Filologii Polskiej Uniwersytetu Wrocławskiego. Kontakt: adam.poprawa@uwr.edu.pl

tych wydarzeń”¹. W monumentalnej biografii „prezydenta opozycji” Garbal dokonał korekty: „W czerwcu [1981] Lipski wydał w Niezależnej Oficynie Wydawniczej NOWA esej o tytule *Dwie ojczyzny – dwa patriotyzmy (uwagi o megalomanii narodowej i ksenofobii Polaków)*, który napisał trzy lata wcześniej, latem 1978 r.”. Do odpowiedniego dokumentu dotarł badacz później, stąd w przypisie, prócz podania źródła, komentarz: „Lipski mówił tak podczas spotkania 1 XII 1981 r. w Łodzi (AIPN, 0204/1421, t. 9, Informacja dotycząca spotkania z dr. Janem Józefem Lipskim odbytego 1 XII 1981 r. w Łodzi, 9 XII 1981 r., k. 83). W wyborze pism politycznych Lipskiego błędnie zatem przypuszczałem, że tekst powstał dopiero w roku 1981, pod wpływem powstania Zjednoczenia Patriotycznego «Grunwald»”².

Kwestia została więc rozstrzygnięta, aczkolwiek w nowym artykule, właśnie z „TD”, znakomity edytor Lipskiego i niewątpliwie największy znawca jego życia i dzieła, przytoczenie z *Dwóch ojczyzn, dwóch patriotyzmów* poprzedza zdaniem: „W 1981 roku Lipski pisał”³. Uznać to chyba można za zwyczajną pomyłkę, gdyby bowiem Garbal na podstawie nowszych odkryć powrócił do datowania eseju na 1981, poinformowałby o tym czytelnika – tak jak w tomie biografii wyjaśnił zmianę daty. Ewentualnie cytowane zdanie straciło na precyzji z powodu użycia czasownika „pisać” w pospiesznie poszerzonym znaczeniu, która to zmiana semantyczna wzięła się ze skrótu: pisał w 1981, co w tym wypadku znaczy: pisał w tekście, który ukazał się w 1981. Gdy przytacza się dużo wyimków z różnych lat, taka pomyłka czy dwuznaczny skrót mogą się przydarzyć. W każdym razie rok 1978 jako czas powstania eseju nie został podany w wątpliwość.

I tu zaczynają się kłopoty autorki, która nie tylko przyjęła datowanie na 1981 za pewnik, ale decyzja ta stała się dla niej podstawą ważkich ustaleń interpretacyjnych. Agnieszka Graff wprawdzie, idąc za ustaleniami Garbala jako wydawcy *Pism politycznych*, powtarza domniemaną tam datę – „*Dwie ojczyzny* powstały najprawdopodobniej na początku 1981 roku, podczas karnawału pierwszej Solidarności” – lecz zarazem tamten okres staje się dla autorki istotnym czynnikiem proponowanego historycznego komentarza wyjaśniającego: „Musimy jednak mieć w pamięci również czas, w którym Lipski

1 J.J. Lipski *Pisma polityczne. Wybór*, red. Ł. Garbal, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2011, s. 174.

2 Ł. Garbal *Jan Józef Lipski. Biografia źródłowa. Tom 2. 1969-1991*, Instytut Pamięci Narodowej, Instytut Dokumentacji i Studiów nad Literaturą Polską, Warszawa 2018, s. 422.

3 Ł. Garbal *Świat wartości „prezydenta polskiej opozycji”*, „Teksty Drugie” 2021 nr 3, s. 42.

ten tekst napisał”. Historyczna ostrożność szybko zostaje porzucona. „Ten dramatyczny kontekst wyjaśnia, jak sądzę, specyficzne rozłożenie akcentów w tekście i szereg niedomówień dotyczących styku religii i tożsamości narodowej”⁴. Dramatyczny kontekst to rzeczywiście smętnej pamięci wydarzenia z I Zjazdu Solidarności, który się odbył we wrześniu i październiku 1981 roku. Nawet gdyby więc Lipski napisał swój esej na początku owego roku, to wydarzenia z przełomu lata i jesieni 1981 nie mogły wpłynąć na wcześniejszy tekst. Dalej autorka dziwi się, że w tekście nie ma słowa o Janie Pawle II i że Lipski nie krytykuje ówczesnego kultu, a zdobył się przecież na wspaniały dystans w roku 1979, pisząc o pierwszej papieskiej wizycie. W *Dwóch ojczyznach, dwóch patriotyzmach* o tych okołopontyfikalnych sprawach autor milczy. Graff sama sobie i czytelnikom wyjaśnia takie zaniechania: „Co się wydarzyło w tym czasie? Oczywiście Solidarność”⁵. No cóż, latem 1978 roku, kiedy szkic Lipskiego powstawał, nie było jeszcze ani Jana Pawła II, ani Solidarności.

Krzysztof Obremski zaproponował lekturę łączną eseju Lipskiego wraz z solidarnościowym *Posłaniem do ludzi pracy Europy Wschodniej*. Jest to wielokontekstowa analiza porównawcza z licznymi detalami aktualizującymi. Autor deklaruje, iż „relacje intertekstualne między *Posłaniem* a *Dwiema ojczyznami* nie są płaszczyzną nawiązań między samymi tekstami, lecz stanowią jedynie umiarkowanie ważną przesłankę ich politycznych funkcji”, niemniej kilka stron wcześniej zaproponował: „Tekst [Lipskiego] mógł oraz wciąż jeszcze może być czytany jako krytyczna interpretacja *Posłania*, ponieważ stanowi alternatywną narrację o Polsce 1981 roku”⁶. Owszem, taka retoryczno-interpretacyjna konstrukcja jest uprawniona. Badawcza perspektywa odbioru jest zresztą wzmocniona tym, że szkic Lipskiego i dokument ogłoszony na I Zjeździe Solidarności po raz pierwszy opublikowane zostały w tym samym roku. Na wszelki jednak wypadek zaznaczę, że sam Lipski w *Dwóch ojczyznach, dwóch patriotyzmach* mógł krytycznie interpretować sporo przecież późniejsze *Posłanie* co najwyżej w trybie proroczym. A może ten żart nie jest całkiem od rzeczy, skoro pisma Lipskiego tak dobrze pasują do zastanawiania się nad wieloma wydarzeniami i procesami z następnych – i to różnie następnych – lat?

4 A. Graff „Nikt nie widział w tym niczego szczególnego”. O kilku przeoczeniach i uniwersalizacjach w „*Dwóch ojczyznach*” Jana Józefa Lipskiego i o tym, co z nich wynika [z przeoczeń i uniwersalizacji czy z *Dwóch ojczyzn*? – A.P.], „Teksty Drugie” 2021 nr 3, s. 21, 22.

5 Tamże, s. 25.

6 K. Obremski Dwie narracje o Polsce 1981 roku: „*Posłanie do ludzi pracy Europy Wschodniej*” – „*Dwie ojczyzny, dwa patriotyzmy*”, „Teksty Drugie” 2021 nr 3, s. 60, 52.